

УКРАЇНОМОВНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ СІЛЬСЬКОЇ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ ШКОЛИ: СУТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У представленій статті визначено значення понять «мовна культура», «україномовна культура», «сільська школа», «малокомплектна школа». Розкрито суть україномовної культури вчителя малокомплектної школи та її призначення в професійній діяльності.

Ключові слова: мовна культура, україномовна культура, учитель, сільська школа, малокомплектна школа.

В представленной статье определено значение понятий «языковая культура», «украиноязыковая культура», «сельская школа», «малокомплектная школа». Раскрыта суть украиноязыковой культуры учителя малокомплектных школ и ее предназначение в его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: языковая культура, украиноязыковая культура, учитель, сельская школа, малокомплектная школа.

The definitions of such notions as “language culture”, “the culture of the Ukrainian language”, “rural school”, “ungraded school” are given in this article. The main point of teacher’s culture of the Ukrainian language of ungraded schools and its assignment in the professional activity is elucidated.

Key words: language culture, the culture of the Ukrainian language, teacher, rural school, ungraded school.

Постановка проблеми. Підвищення ролі української мови в українському суспільстві зумовлено необхідністю формування в його членів умінь успішно розбудовувати комунікації з іншими людьми, важливістю залучення молоді до національних цінностей, виховання в них пошани до рідної мови. У свою чергу, результативність цього процесу значною мірою залежить від ефективності роботи освітніх закладів, особливо шкіл.

Слід також відзначити той факт, що в Україні поступово збільшується кількість малокомплектних шкіл, які мають принципові відмінності в

організації педагогічної взаємодії. Тому доцільним є уточнення суті поняття україномовної культури вчителя сільської малокомплектної школи, а також, яку роль відіграє цей феномен у його професійній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що вищевказану проблему досліджено науковцями в таких основних напрямках: загальнотеоретичні основи опанування національної культури й рідної мови (І. Бех, Т. Бутківська, О. Вишневський, В. Кремень, В. Огнев'юк, В. Кузь, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та інші), шляхи розвитку мови й мовної культури особистості (А. Білецький, А. Васильєва, Г. Винокур, О. Леонтьєв, С. Ожегов, О. Потебня, В. Чебишев, Л. Щерба та інші), вплив учителя на мовний й, зокрема, україномовний розвиток учнів (Ш. Амонашвілі, Т. Браже Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська та інші), суть феноменів мовної, мовленнєвої й комунікативної культури вчителя, їх структурні компоненти (І. Зязюн, Н. Кочкіна, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Лосева, Л. Хасанова), специфічні особливості професійної діяльності вчителя малокомплектної школи (В. Мелешко, Н. Побірченко, О. Савченко та інші), педагогічні можливості системи післядипломної освіти щодо підвищення професіоналізму вчителів (В. Арешонков, В. Мельніченко, В. Олійник, Т. Сорочан та інші).

Разом з тим результати дослідження засвідчують, що проблемі розвитку україномовної культури вчителів шкіл, зокрема сільських малокомплектних шкіл, достатньої уваги з боку науковців та педагогів-практиків не приділяється.

Мета статті – визначення суті україномовної культури вчителя малокомплектної школи та її призначення в професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування суті україномовної культури вчителя сільської малокомплектної школи необхідно спочатку чітко визначитись із трактуванням термінів «мовна культура» й «україномовна культура».

Так, на основі аналізу наукових праць (В. Виноградов, Г. Винокур, С. Ожегов, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та інші) встановлено, що мовна культура – це інтегративне утворення особистості, що проявляється в її спроможності здійснювати ефективну комунікацію з іншими людьми на основі засвоєних нею мовних знань і вмінь, адекватного застосування відповідних невербальних сигналів. М. Русанівський і С. Єрмоленко підкреслюють, що

мовна культура проявляється передусім у таких характеристиках мови людини: індивідуальне багатство словника; досконале володіння способами поєднання слів у реченні; розрізнення нейтральних і стилістично позначених варіантів мовного вираження; фонетико-інтонаційна виразність тощо [5].

Як відомо, в сучасних умовах поглиблення процесу міжкультурної інтеграції зростає необхідність в оволодінні кожною особистістю декількома мовами, що дає їй можливість активізувати комунікативні контакти з представниками інших народів. У світлі цього І. Бех, М. Боришевський, Т. Бутківська, О. Вишневський, В. Кремень, В. Огнев'юк, О. Савченко, О. Сухомлинська та інші відомі вітчизняні науковці наголошують, що вивчення молоддю культур інших народів має обов'язково відбуватися на тлі засвоєння нею насамперед національної культури свого народу й, зокрема, рідної мови. Учені також відзначають, що молода людина має формуватися як особистість у смисловому полі національних цінностей, бо тільки в такому випадку відбуватиметься соціальне самовідтворення певного етносу.

Чільне місце серед національних мов займає українська мова. Відзначаючи її високу культурну цінність, слід відзначити, що ця мова є важливою етнічною ознакою українського народу, формою його культурного життя й національної згуртованості, ефективним засобом залучення членів українського суспільства до певної системи цінностей.

Як відомо, після проголошення незалежності України як суверенної держави стало особливо очевидним, що серед складних наслідків трагічних перипетій в історії розвитку українського народу є наявність суттєвих культурних відмінностей між мешканцями різних регіонів України. Причому однією із найбільш гострих проблем, що проявили себе в перші роки існування молодій самостійній державі, стала мовна проблема, адже значна частина навіть етнічних українців вільно українською мовою не володіє.

У свою чергу, як констатують В. Ребкало, М. Майборода й О. Обушний, мовна проблема перешкоджає національній інтеграції, подоланню відчуженості між населенням окремих регіонів країни, недовіри між різними етнічними й соціальними спільнотами, згуртуванню їх у межах єдиного політико-

державного утворення [2]. Думки цих авторів співпадають із висновками Л. Костенко, яка підсумовує, що «в усіх народах мова – це засіб спілкування, у нас же фактор відчуження», причому багато громадян України сприймають державну мову «не як інтелектуальне надбання століть, не код порозуміння, не першоелемент літератури», а як «ознаку націоналізму, сепаратизму, причину конфліктів і моральних травм» [3, с. 4].

Важливо також відзначити, що українська мова в Україні є єдиною мовою, що має статус державної. Тому вільне володіння цієї мовою є громадянським обов'язком кожного члена українського суспільства. У світлі цього важливим завданням всіх державних інституцій та органів влади в Україні є активна підтримка подальшого розвитку української мови, забезпечення оволодіння нею на гідному рівні всіма громадянами [7].

Провідну роль у залученні учнівської молоді до національної культури й, зокрема, рідної мови відіграє вчитель, причому успішність його роботи в цьому напрямі значною мірою залежить від рівня сформованості в нього україномовної культури. Це зумовлює доцільність визначення суті та призначення цього феномену в його професійній діяльності.

Відзначимо, що в контексті дослідження україномовна культура вчителя розуміється як професійно необхідна інтегративна якість, яка проявляється в повноцінному оволодінні людиною всіма засобами (лексичні, граматичні, фонетичні тощо) української мови та здатності оптимальним чином використовувати їх у різних умовах взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу (школярами, їхніми батьками, колегами та ін.), забезпечувати ефективний вплив на формування особистості кожного учня.

Як було встановлено під час проведення дослідження, значущість сформованості україномовної культури як професійно необхідної інтегративної якості для вчителя сільської малокомплектної школи є більш високою, ніж для педагога, який працює у міській школі. Для пояснення цієї думки важливо чітко з'ясувати, що розуміється в науковій літературі під термінами «сільська школа» та «малокомплектна школа».

Так, до сільських шкіл відносяться всі шкільні заклади, що розташовані в сільській місцевості. Оскільки ці школи суттєво різняться за місцем розташування, їх диференціюють на такі групи: 1) школи, що розташовані недалеко від великого міста; 2) школи, що розташовані в невеликих містах; 3) школи, що розташовані у великих селах; 4) школи, що розташовані в малих селах. Специфічні особливості вітчизняних сільських шкіл проявляються й в тому, що вони значно різняться між собою умовами функціонування, зокрема значними різновидами навчальних приміщень (наприклад, від без опалення й водопостачання до великих типових споруд з надлишковими навчальними площами та приміщеннями тощо), відмінностями у комплектуванні (від 8-15 учнів до 1,5-2 тисяч дітей), місцем розташування (від рівнинних до гірських, статус яких в Україні має 600 освітніх закладів), типом навчального закладу (в різних українських селах функціонують базові, опорні й малокомплектні школи, гімназії тощо), соціальному оточенню й національному складу [4].

Характеризуючи стан освіти в сучасних вітчизняних сільських школах, слід відзначити, що багато з них має статус малокомплектних. Малокомплектною називають таку школу, в якій наповненість всіх класів складає менше визначеної на державному нормі, тому деякі класи в такій школі об'єднуються в комплекти, а певні паралелі класів взагалі можуть бути відсутні [6].

Зауважимо, що під час проведення парламентських слухань на тему «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання» Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти М. Луцький зробив висновок про те, що «протягом останніх років ми спостерігаємо постійну тенденцію щодо збільшення малокомплектних шкіл і зменшення учнівського контингенту; збільшення кількості учнів в загальноосвітніх навчальних закладах у сільській місцевості, які навчаються за індивідуальною формою навчання» [1].

В. Ястребова заважує, що соціокультурне середовище села у порівнянні із середовищем міста є більш консервативним, сталим і традиційним, внаслідок цього батьки, вчителі та інші односельці здійснюють значний вплив на

виховання дітей і молоді [8, с. 25-26]. Як наслідок, сільські учні з більшою повагою ставляться до слів вчителя, ніж їхні міські ровесники.

Важливо також відзначити, що не тільки на західних теренах України, де традиційно мовою побутового спілкування є українська, але й на її східних територіях більшість сільських мешканців традиційно використовують у процесі розмови саме цю мову, хоч, на жаль, їхнє мовлення не відрізняється лексичною чистотою та багатством. Тому в цілому психологічна готовність представників сільської громади практично в усіх областях України (за винятком тих поселень, де переважно проживають люди інших національностей) використовувати українську мову в різних сферах свого життя є вищою, ніж, наприклад, у багатьох російськомовних мешканців міста.

Слід також звернути увагу на те, що у великих містах люди можуть використовувати набагато більше джерел інформації, в тому числі тих, де інформація подається українською мовою. Крім того, вони мають можливість систематично відвідувати театри, лекторії та інші заклади культури, які традиційно вважаються осередками чистої літературної мови. Безумовно, сільські мешканці в цьому плані мають набагато менше можливостей.

Особлива складна ситуація для встановлення комунікативних зв'язків спостерігається всередині сільської малокомплектної школи, адже для всіх учасників педагогічного процесу коло людей, з якими вони можуть спілкуватися, є достатньо вузьким. Водночас важливо відзначити, що в цьому випадку суттєво збільшується час на здійснення діалогу між вчителем та кожним учнем, зростає роль педагога як співрозмовника та наставника.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі вищевикладеного можна підсумувати, що важливою місією вчителя малокомплектної школи є залучення сільської молоді до національних цінностей, забезпечення оволодіння ними рідною мовою. У свою чергу, це зумовлює необхідність постійного розвитку україномовної культури самого шкільного педагога.

У подальшому дослідженні планується теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови забезпечення розвитку

україномовної культури вчителя малокомплектної школи в системі післядипломної педагогічної освіти.

Література

1. Виступ Голови Комітету Максима Луцького на парламентських слуханнях на тему: «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання // http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=BAD51E9B568C195D7AF75002FBAD3E42?art_id=52401&cat_id=44731.

2. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні : досвід, проблеми, перспективи / В. А. Ребкало, М. І. Майборода, О. М. Обушний. – К. : Вид-во УАДУ, 1996. – 113 с.

3. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф / Л. Костенко // День. – 2003. – 25 квітня. – С. 4.

4. Мелешко В. Особливості процесу навчання в малокомплектній початковій школі / В. Мелешко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. – Умань : Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, 2005. – Вип. 14. – С. 39-44.

5. Русанівський В. М. Життя слова / В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко – К. : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. – С. 3.

6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.

7. Чукут С. А. Генеза духовної культури : (управлінський вимір): моногр. / С. А. Чукут. – К. : Вид-во УАДУ, 1999. – 256 с.

8. Ястребова В. Я. Соціально-педагогічні засади управлінської діяльності директора школи сільської місцевості / В. Я. Ястребова. – Запоріжжя : ЗОІППО, 2007. – 348 с.